

Resums

Dossier

Albert Manent i Segimon: «Perennitat de les 'glosses' de Josep Fontbernat»

RESUM: Seria injust afirmar, encara que sigui cert, que una reflexió sobre la vida i l'obra de Josep Fontbernat constitueix un excel·lent pretext per aproximar-se a la història d'Andorra dels anys 1960 i 1970. Una trajectòria vital –i més si és tan rica com la de Fontbernat– mai pot ser considerada com a pretext, encara que sigui per justificar una tasca tan noble com la reflexió històrica. En les línies que segueixen, comentarem alguns aspectes del seu perfil biogràfic i, a la vegada, n'extraurem algunes pistes que ens poden ajudar a comprendre millor certs passatges de l'Andorra contemporània.

RESUMEN: Sería injusto afirmar, aunque sea cierto, que una reflexión sobre la vida y la obra de Josep Fontbernat constituye un excelente pretexto para aproximarse a la historia de Andorra de los años 1960 y 1970. Una trayectoria vital –y más si es tan rica como la de Fontbernat– nunca puede ser considerada como pretexto,

aunque sea para justificar un trabajo tan noble como la reflexión histórica. En el texto, comentaremos algunos aspectos de su perfil biográfico y, a la vez, extraeremos algunas pistas que nos pueden ayudar a comprender mejor ciertos pasajes de la Andorra contemporánea.

RÉSUMÉ: Ce serait injuste d'affirmer, même si cela s'avère être vrai, qu'une réflexion sur la vie et l'œuvre de Josep Fontbernat constitue un excellent prétexte pour réaliser une approche de l'histoire de l'Andorre des années 1960 et 1970. La trajectoire d'une vie –et surtout si elle est aussi riche que celle de Josep Fontbernat– ne peut pas être considérée comme un prétexte, même si le but est de justifier une tâche aussi noble que la réflexion historique. Dans les lignes qui suivent nous expliquerons certains aspects du profil biographique de Josep Fontbernat et nous en dégagerons les indices qui nous permettront de mieux comprendre certains passages de l'histoire de l'Andorre contemporaine.

Perennitat de les 'glosses' de Josep Fontbernat

Albert Manent i Segimon

Ja fa molts anys que Fontbernat va entrar en el llegendari dels catalans que van viure sobretot per Catalunya, però, paradoxalment, més de la meitat de la seva existència fora del país on van néixer.

Però crec que hem de situar Fontbernat encaixant-lo dins la seva generació i llevar-li, bé que no cal del tot, aquesta aurèola de personatge singular i, segons com, pintoresc, que alçava masses de cantaires i que va trobar-se lligat, de ben jove, amb el catalanisme radical. No va escriure, o almenys publicar, les memòries, però sí un llibre ben significatiu del seu patriotisme idealista, del seu coratge i d'un poc d'esperit bohemi, que va ésser *La batalla de Prats de Molló* (1930), records vivents d'aquella quixotada de Macià, que volia envair Catalunya des del Rosselló, però que fou descobert per la policia francesa i engarjolat, junt amb dotzenes dels seus seguidors que s'aplegaven al quarter general de Prats de Molló, a la Cerdanya d'administració francesa, lloc on anaven confluint com a guerrillers camuflats. Després va venir un procés de ressò internacional que recull l'obra anònima *La Catalogne rebelle*.

Fontbernat, que semblava empordanès en el temperament i en les actuacions, pertanyia a una de les promocions –alguns diran generacions– més importants del segle xx. Són aquells escriptors, periodistes o polítics que van néixer en la dècada del 1890 al 1900. Sense voluntat de fer-ne una enumeració exhaustiva, però sí significativa, n'esmentarem uns quants noms. Començant pels periodistes, *ofici* que s'adiu més amb Fontbernat, pensem en Josep Pla, Domènec Guansé o en algun de mort a l'exili, com Abelard Tona i Nadalmal, o també Joan Alavedra, que va ésser, com Fontbernat, un dels escassos periodistes radiofònics. O en Carles Soldevila, que duia cada dia una secció en un diari català, però que és més conegut i apreciat per les seves novel·les, que van fer època. Seguint el repàs sumari trobem Josep Maria de Sagarra i J.V. Foix, poetes d'estètiques oposades, però la grandesa dels quals no minva. I alhora es dediquen també a un periodisme actiu i representatiu, que encara avui continua vigent i del qual se'n fan reculls antològics.

Entre els poetes sobresurt la figura multifacètica de l'humanista Carles Riba, el verbencès i vibrant d'englantines de Ventura Gassol –tan amic de Fontbernat–, el post-simbolisme essencialista de Marià Manent, la sàtira i l'esperit vindicatiu de Joan Oliver *Pere Quart* i el rigor noucentista de Joaquim Folguera. I no podem oblidar els novel·listes, com Francesc Trabal, el crític literari Jaume Bofill i Ferro o el pensador –i també periodista d'idees o de temes econòmics i polítics– Joan Crexells. O el nostre

gran historiador nacional Ferran Soldevila. I encara el memorialista Ferran Canyameres, que ens deixà tants testimoniatges del seu exili a França.

Dins aquesta gran promoció o generació, tant se val, Josep Fontbernat hi té un lloc pel seu llibre sobre Prats de Molló i sobretot per les *glosses*, que són el seu testament literari. Es tracta d'una generació en la qual es barregen estètiques, tarannàs i trajectòries diferents, però que forma com un teixit cultural dins el segle vint, a partir de la publicació de *La Revista* (1915) i de *Revista de Catalunya* (1924), dues tribunes claus a través de les quals es van expressar i van madurar molts d'aquests homes de lletres, que alhora tenien tribunes en diaris de prestigi com *La Publicitat* o *La Veu de Catalunya*. Tot era un entramat que permetia que la nostra cultura avancés en molts fronts. Fontbernat tenia el valor afegit del músic que sabia fundar corals i enardir-les i passejar-les més enllà de Catalunya.

Es tracta d'una generació plena, variada, que anà fent-se una harmònica formació catalanista, una militància genèrica, pertanyessin o no a algun partit polític. Una generació que va haver de patir els set anys de la dictadura de Primo de Rivera, quan van arribar els primers exilis. Va exultar amb el breu període republicà i aguantà la terrible Guerra Civil espanyola i la majoria dels que he anomenat o havien mort joves o es van haver d'exiliar. I així durant anys Catalunya restà òrfena, no sols per l'intent de genocidi contra la llengua i la cultura per part de la dictadura franquista, sinó també perquè aquests caps de brot hagueren de viure temporalment i alguns de morir a l'exili on tanmateix van saber organitzar-se i crear nous casals catalans i revistes culturals, a semblança de les que es trobaven prohibides a Catalunya. En aquells anys d'ofec dictatorial, els exiliats ja no podien recollir allò que *Xènius* anomenava «les palpitations del temps», referint-se a l'actualitat, sinó que havien de viure de records, evocar èpoques glorioses i donar fe de vida per fer saber al món, per exemple, a través dels Jocs Florals de la Llengua Catalana, celebrats a l'exili del 1941 al 1977, per Europa i Amèrica, que hi havia un país oprimat que no volia morir i que cercava des de l'exili altaveus internacionals.

Una mica de biografia i el perquè de dir-ne 'glosses'

El periodista gironí Emili Casademont i Comas va escriure una biografia entranyable de mestre Fontbernat, el llegendari director de la coral Els Cent Homes, que ja vol pit aplegar cent cantants i dominar-los musicalment. La biografia va sortir a Bescanó, ja que Fontbernat, com és prou sabut, va néixer en un agregat d'aquesta població, l'Estanyol. Casademont, fent honor a la història, avui esdevinguda llegenda, va titular el llibre *L'home d'Els Cent homes* (1996), que em temo que és poc conegut. L'autor, comptant amb l'ajut imprescindible i generosament enyorívola de les filles del biografiat, Josette i Marylou, i aprofitant que feia molts anys que tractava el mestre, va poder salvar molts episodis i seguir molts fils d'una existència tan agitada, vitalista i dispersa, com la de Fontbernat. I ens va confirmar allò que alguns ja sospitaven i que l'immens *Glossari andorrà* confirmaria a bastament: que Fontbernat, que es formaria en el clima del Noucentisme i sobretot en el periodisme inquiet, rigorós dels anys vint

i trenta, que tenia les finestres esbatanades al món, podia parlar de moltes coses i era mig trobador i mig rondallaire.

A l'edat mitjana una glossa servia per explicar un text obscur. I encara al segle vint s'han sentit i se senten un poc els *glossadors*, que són poetes populars, sovint analfabets, que improvisen codolades o corrandes, a Mallorca i a Menorca.

Però va ésser Eugeni d'Ors qui, sota el pseudònim de *Xènius*, fou el creador de la glosa. Per respecte a la seva secció diària de *La Veu de Catalunya*, que durà del 1906 a la primera de 1920 i que continuà en català escadusserament el 1921 al també diari *El Día Gráfico*, el diccionari normatiu va mantenir la forma *glosa*, quan en realitat des de l'edat mitjana ha estat *glossa*. Aquella secció de *Xènius* va tenir una influència extraordinària en el pensament, en la literatura i en el lector culte mitjà. I es va convertir gairebé en gènere literari. Es tractava de sintetitzar en un foli i mig o dos i mig un tema d'actualitat cultural del país, de pensament, que palesava que *Xènius* estava al dia d'allò que s'esdevenia arreu, sobretot a Europa, i així va crear, com ha escrit Josep Murgades, un dels seus principals estudiosos, «un tipus de periodisme inèdit a Catalunya, que inicialment sorprengué i que poc després tingué un gran èxit». Es convertí en el *Glosador* i, com s'ha repetit, es proposava d'eleva l'anècdota a categoria. La glosa o glossa és un gènere o quasi gènere vinculat al diari personal i alhora a l'article breu. Al capdavant, un difícil exercici intel·lectual que ha de donar una nota sintètica, i si cal crítica, d'un tema.

No cal dir que *Xènius* va tenir aviat imitadors, generalment menors, i cal dir que la *glossa* ha incidit fins i tot Espanya endins i àdhuc diria a França. Pensem en les agudes nòtules de Robert Escarpit a *Le Monde*: hi recordarem l'eco llunyà del *Glosador*. A Catalunya, Guillem Díaz Plaja se sentí fascinat per la figura d'Eugeni d'Ors, l'imità i fins publicà l'obra *Veinte glosas en memoria de Eugenio d'Ors* (1955). En canvi, el modernista Santiago Rusiñol escarní *Xènius* amb una altra mena de glosses, d'estil oposat i sarcàstic, que signà amb el pseudònim de *Xarau*, al setmanari *L'Esquella de la Torratxa*.

Mestre Fontbernat, andorrà d'adopció. Andorra, lloc d'acolliment de refugiats

El músic exiliat, casat amb una francesa, va viure uns quants anys com va poder l'exili i restà al poble de la seva muller. Després, el 1955, per alguna circumstància feliç, s'establí a Andorra. Aquest petit i gran país, les arrels del qual són mil·lenàries, va acollir, després de la Guerra Civil espanyola, alguns emigrats polítics o culturals. Així, i no em proposo de donar una nòmina ni molt menys completa, hi trobem els diputats Canturri i Cunillera, l'activista Jaume Ros, l'escriptor Manuel Anglada i Ferran, traspasat fa poc, l'escriptor Norbert Orobitg i sobretot el gran animador cultural, historiador i creador d'espectacles lligats a la terra i a la millor tradició, que fou l'enyorat Esteve Albert, que s'inventà la fórmula del *pessebre vivent*, que avui sembla un espectacle popular antic i no arriba al mig segle. El que muntà a Engordany ha fet fortuna i ara a Catalunya trobem potser mig centenar de *pessebres vivents*.

No oblidem que dos catalans van crear editorials a Andorra: Mirador del Pirineu,

d'Orobitg, i Delos-Aymà, que va ésser una segona versió de l'Editorial Aymà, que tant va contribuir des del 1946 a la represa del llibre en català. Això sens dubte va estimular anys després alguna editorial andorrana i els setmanaris que han anat sortint en els darrers quaranta anys. També hi va haver l'intent de fer una revista en català des de Barcelona. Crec que la llavor dels homes de cultura, exiliats o establerts a Andorra, com Esteve Albert, va ésser decisiva perquè la literatura andorrana, i en general la renovació cultural, arribés a la plenitud actual en què s'han multiplicat els escriptors, historiadors, lingüistes, novel·listes, que, cal dir-ho, han trobat alhora l'estímul i l'ajut d'un govern que ha pres consciència de l'andorranitat i també hi han contribuït el canvi democràtic a Espanya i la recuperació de les institucions nacionals de Catalunya a partir del 1977. Calia posar-se al dia. Recordo que, per indicació del Dr. Joan Coromines, vaig fer un repàs superficial del diccionari de toponímia, pràcticament exhaustiu, que el 1977 van publicar Bonaventura Adellach i Ramon Ganyet, sota el títol de *Geografia i diccionari geogràfic de les Valls d'Andorra*.

I cal remarcar el fet, emotivament simbòlic, que el mestre Pompeu Fabra va venir de Prada de Conflent a fer testament a Andorra perquè el podia redactar en llengua catalana. Malgrat tot, el Govern d'Andorra es trobava entre dues potències que el tutelaven i l'afeblien i no pocs consellers en aquell moment tenien prou consciència que calia fer una forta suplència de la catalanitat cultural i lingüística que es trobava censurada o oprimida a Catalunya. Recordo la impressió que ens va fer als joves estudiants que el 1946 un personatge d'Andorra, Bonaventura Ribera y Guàrdia, publicqués el que deu ésser el primer llibre en català de la postguerra civil al Principat. Em refereixo a *Les valls d'Andorra*, editat per la llibreria Bosch de Barcelona, amb el subtítol de *Recull documental*. Aquell 1946, derrotats Hitler i Mussolini, aliats de Franco, és el moment del que els historiadors han anomenat «la represa», ja que comencen a autoritzar-se obres en català i representacions de teatre en la nostra llengua.

Andorra servia també com a plataforma o punt d'enllaç entre els qui treballaven clandestinament a Catalunya i els exiliats militants, sobretot del Rosselló. Per aquest mitjà Pompeu Fabra va fer arribar una carta a Santiago Pey, el 1943, parlant de com preparar una edició de les *Converses filològiques*.

I el 1955 Fontbernat i els seus van aterrar establiment a Andorra, racó de catalanitat on trobarien altres exiliats. No sabem com el mestre de tantes corals va poder-se fer un raconet en una ràdio francesa, que depenia de Tolosa de Llenguadoc i que acabà anomenant-se, a Andorra, Sud Radio. Era de capital i de mentalitat amb *grandeur*. Per tant, potser solament el fet que Andorra tingués com a llengua oficial el català devia decantar-los a acceptar que hi hagués alguna emissió no compromesa, *folklòrica*, en la nostra llengua. No devien saber el passat, radicalment nacionalista, de Josep Fontbernat quan van admetre que diàriament i quasi sense interrupció fos qui omplís un espai que era dels més escoltats d'una emissora que retransmetia fonamentalment en francès.

Actuacions i subratllats sobre el contingut i la intenció de les 'glosses'

Fontbernat encetà el *Glossari andorrà* el 20 juliol del 1959 i ho va fer amb l'emblemàtica

figura de Pau Casals, fet que ja era un risc perquè no hi ha dubte –caldría resseguir-ho en els arxius secrets– que els serveis especials del franquisme van restar contrariats. Més s’hi devien trobar anys després quan van saber que aquella ràdio andorrana arribava a Catalunya. I, segons contem, hi havia emigrats a Amèrica que també l’escoltaven...

En un dels seus escrits Fontbernat afirma que «el *Glossari* no vol ésser altra cosa que una modestíssima crònica andorrana». Però, ben mirat, aquelles notes radiades eren alhora una mena de memòries disperses de l’autor i també una crònica de moltes coses del passat brillant i recent de Catalunya. Molt de tard en tard Fontbernat s’arriscava i hi glossava el Tractat dels Pirineus, a causa del qual Catalunya restà dividida entre Espanya i França. O bé elogiava els Jocs Florals de la Llengua Catalana, sense dir que se celebraven, itinerants, a l’exili. I demanava discretament que se celebressin algun any a Andorra. Els serveis d’informació, espanyols i francesos, es contrariaven i sabem que els directores d’aquella ràdio francoandorrana van intentar suspendre les emissions de Fontbernat. Ell mateix s’hi refereix en una *glossa* del 16 de juliol del 1960 i hi parla dels entrebancs de les autoritats franceses i espanyoles. És una nota dura, que no sabem si es va arribar a radiar.

Recordem tanmateix uns fragments del primer glossari, dedicat al festival de Prada de Conflent: «Casals ha volgut que tota la música que ell interpreta, la que ell porta dintre seu com una flama, sigui tancada a cadascun dels concerts amb la sivella d’or de la tendra i emocionant cançó», referint-se a *El Cant dels Ocells*.

L’ofensiva contra el *Glossari andorrà* va tenir punts alts i altres en què regnava la tranquil·litat. Però van fer-li pressió i coacció modificant l’horari del programa, que passà del migdia al vespre i encara a darrera hora de la nit.

Primer Pere Nin, bon locutor, llegia la glossa, però al cap d’un temps fou el mateix Fontbernat qui feia de lector «amb la meua veu, emboirada i un bon xic cansada, potser de tant cantar».

Malgrat alguna breu interrupció i les coaccions, Fontbernat va tenir la glòria de radiar diàriament la *glossa* des del 1959 al 1977. No sé si algú les ha comptades, però podria ben bé ésser que hagués radiat unes sis mil *glosses* que formen un autèntic corpus, que ja fa anys que mereixeria d’ésser editat en diversos volums. Segur que el mestre de tants cantaires recordava que Joan Alavedra, durant uns anys de la República, radiava també una mena de glossa sota el títol *El fet del dia*, a través de Ràdio Associació de Catalunya. I que, en part, recollí en volum el 1935.

A través del *Glossari andorrà* Josep Fontbernat, bon comunicador, idealista bondadós, escriptor de ploma amb afinament literari, anà expressant les vivències de la seva llarga i fecunda trajectòria vital. Llegint-ne només que sigui una tria breu, s’esvaeix la imatge del personatge pintoresc i llegendari; hom s’adona que el mestre de música tenia també un sentit polític –no en va havia estat diputat– que l’ajudava a evitar els esculls que ell mateix es podia posar, amb el seu impuls patriòtic català o intentant referir-se a la situació de Catalunya sota el franquisme. Fontbernat va saber copsar l’ànima, la història i les arrels andorranes, perdudes en el temps de tant antigues, però

vives i, com que era home culte, ho sabia relacionar tot i posseïa la gràcia del periodista. I concretament del periodista radiofònic que ha de modular oralment allò que ha escrit.

L'Andorra tradicional, però bigarrada i farcida de turistes, els balls típics, el traüt, les esglésies romàniques i els altars barrocs, als quals va dedicar un llibre l'antic veguer episcopal Francesc Badia i Batalla, l'elogi dels rius, la Casa de la Vall com a símbol són una petita part de les evocacions de Fontbernat. Val la pena de fer-ne algun esment perquè el lector constati el seu estil planer, irisat, on es barregen la poesia i la història i –hi insisteixo– la Catalunya viva, bé que aleshores oprimida, i un Principat, com el d'Andorra, en creixença.

Les festes majors són sempre el plat fort de l'any: «Les festes majors andorranes són una mena de rosari de festeigs que es van engrunant mentre passen els dies de l'estiu (...) L'estiu andorrà és curt i cal aprofitar-lo». I, per exemple Ordino, la celebrarà «quan el setembre començarà a daurar els roures, i els cims prendran aquell color morat de la tardor». I en una altra glossa insisteix en la tardor: «La tardor andorrana té un perfum i té un color. Les dones encenen el foc amb llenya morta que fa un fum blanc i que s'escampa per tota la vall. És com un vel de núvia, transparent, voladís. Només que faci una mica de vent pren totes les formes i fa tots els dibuixos. Un vel que la nit esborra o bé la llum l'agafa per abrigar-se». I encara descriu l'halo popular de les pubilles: «La pubilla andorrana és sovint la continuació de tot un patrimoni, fins i tot d'un nom. Quan es casa, la gent del país continua dient: «És la pubilla de tal casa la que ha fet això i allò». I el bon humor del glossador s'expressa també en d'altres citacions, que es podrien multiplicar. Per exemple: «Santa Marta, que és avui, és la patrona dels hotelers en general, i de tots aquells que tenen per missió donar de menjar i beure als seus semblants. Digna i honorable missió, sempre que aquesta sigui executada amb el degut respecte a la clientela. Santa Marta reprova el que vulgarment coneixem per "cop de sabre", i, sobretot, castiga els que posen massa aigua al vi».

Els consellers andorranos són també recordats amb afecte i respecte. Són el símbol d'una tradició política medieval. Fontbernat els anomena amb una certa unció. I adopta el mateix to quan parla de la Mare de Déu de Meritxell, patrona de les Valls d'Andorra: «Les marededéus trobades del Pirineu totes tenen una llegenda senzilla i emocionant, com totes les llegendes. La de la Verge de Meritxell té, a més a més, una història poètica que l'ha feta més bonica i duradora (...) Les Valls d'Andorra tenen la Regina del Pirineu».

Els rius enarten també el glossador. Impol·luts, amb una correntia rabent i una remor que topa sovint amb el rocam de la llera del riu. Heus ací una visió meravellosa dels rius: «La Valira seguirà el seu camí, perquè té cita amb el Segre, a baix, a la ciutat comtal de la Seu d'Urgell. Han de fer camí plegats, perquè, encara més avall, és l'Ebre que els espera. Tots tres s'han promès a la mar. La Valira hi porta el ram de llorer del comiat que Sant Julià de Lòria li ha donat. El Segre totes les riqueses de la Cerdanya i de l'Urgellet, i de la Segarra, i de la plana de Lleida. L'Ebre, totes les cançons que ha copsat passant per Aragó i per Catalunya. S'han promès a la Mediterrània, aquesta Mare

Nostrum de totes les civilitzacions. La blavor de les mars és feta del cel que li porten els rius i les muntanyes».

Fontbernat es refereix sovint a les festes d'estiu, al moviment de forasters que envaïx el Principat, a la joia del temps, perquè després vindrà una tardor, d'una gran bella cromàtica, però que serà el preludi d'un hivern que pot ésser molt fred. Per això el glossador ens aconsella: «Aprofiteu-lo, el mes d'agost, com una fruita sucosa que es pot menjar amb pell i tot. Si bé els dies s'escurcen, les nits són més profundes i estrellades. Més propícies a dir-se coses a cau d'orella. Aprofiteu-lo, el mes d'agost, encara que per la Mare de Déu d'Agost a les set ja és fosc».

Però hi ha dues constants en el *Glossari* que anem trobant, ça i lla, perquè viuen en el cor de Fontbernat. Em refereixo a Occitània i al Rosselló, que ara s'anomena Catalunya del Nord. El glossador va conèixer i admirar el gran músic occità Deodat de Séverac. Li dedicà homenatges. I va estrènyer lligams amb els escriptors i cantaires del Rosselló. I els evoca de tant en tant. Fins i tot gosa de referir-se a l'injust Tractat dels Pirineus (1659), que significà la mutilació de Catalunya, que restà dividida entre dos estats. I diu que aleshores Andorra va patir el risc d'ésser incorporat per força a França, però que les fronteres no són una divisió per a tothom: «Les àligues i els isards, la tramuntana i les nuvolades, van amunt i avall com si res no fos».

Abans de convertir-se en glossador historioliterari, Fontbernat fou assessor del president a l'exili, Josep Irla. M'havia explicat Ferran Canyameres que, després de l'alliberament de França, Fontbernat anava pels despatxos oficials francesos brandant un paper i cridant: «Le gouvernement de la Catalogne!» Era un moment d'il·lusió perquè semblava que la dictadura franquista cauria i que els exiliats podrien tornar, més o menys, triomfants a la pàtria.

Espaiadament, Fontbernat tenia un record per a escriptors catalans de diverses generacions. Un repàs dels milers de glosses ens podria donar potser un llibre de semblances de literats. Recordem-ne alguns dels evocats pel glossador: Pitarra, Ruyra, Maragall, Guasch, Alexandre Plana, Sagarra, López-Picó, Màrius Torres, i fins l'historiador Jaume Vicens i Vives...

Però, si hem parlat de les maniobres de la ràdio de capital francès per eliminar les emissions de Fontbernat, cal recordar que tenia igualment una censura interna que exercia el copríncep d'Andorra, aleshores el taujà bisbe d'Urgell Ramon Iglesias Navarra, fill de Durro i antic capellà castrense. Castigà el glossador perquè al final d'una emissió havia fet posar *La Santa Espina*, considerat un himne patriòtic de Catalunya. Les glosses del mestre abasten tants milers de temes que seria feixuc intentar-ne esmentar gaire més, tot i que en el recull de l'obra completa caldria que hi hagués un índex de temes per fer-los assequibles als lectors i estudiosos. Però recordem que Fontbernat hi parlà també d'un capellà de l'Alguer, becarí a Andorra, de Liechtenstein, del primer teleesquí andorrà, de Josep Salvat, el capellà occitanista capdavanter de la segona Renaixença del seu país...

Les citacions es podrien allargar fins gairebé fer-ne un opuscle. Caldria esperar l'edició de tot el corpus del *Glossari andorrà*, ja que fins ara només en tenim un centenar en

volum de publicades a Andorra la Vella el 1966. Però no em sé estar de fer esment d'algun fragment tan bell com bucòlic, com el del retorn dels ramats de la muntanya: «És durant la nit passada que m'han despertat. Primerament he sentit una mena de remor que feien unes campanetes. He tingut la sensació que somniava en un tritlleig de festa major. Però de seguida m'he adonat que les festes majors són passades i que durant la nit les campanes dormen. He parat millor l'orella i he sentit de seguida el magnífic cor d'esquellerincs d'un ramat que passava per sota casa meva. Quin espectacular en aquella hora de la nit...! Dos gossos petits com un cop de puny anaven amunt i avall posant ordre a la impressionant comitiva i donant pressa als corders que s'entretenien o que volien reposar una mica. I enmig del concert de campanetes –n'hi havia de totes les veus: greus i agudes– se sentien les exclamacions i la xerradissa de les bestioles que segurament desitjaven arribar a l'estable».

Amb el temps, alguns escriptors o estudiosos –ben pocs– han descobert la figura del glossador Fontbernat i li han dedicat algun comentari. Així, l'escriptora Montserrat Vayreda, que també visqué exiliada a Mèxic, el va valorar:

Amb prosa fluida i transparent a la vegada, rica d'imatges poètiques, d'una frescor i naturalitat que enamora, descriu costums i tradicions viscudes o fa brollar els records, remembra personatges i exprem les essències d'aquesta terra nostra amb l'apassionament de l'enamorat.

I el periodista i erudit del periodisme J.M. Casassús definia l'obra de Fontbernat:

Les seves glosses diàries de l'any 1959 són encara avui un model de llenguatge i d'estil periodístics catalans, adaptats al mitjà radiofònic. Són també una mostra d'article de costums desplegat amb unes solucions amables, amenes, moderadament imaginatives, eclèctiques. Sabia dosificar mestriolament la nota poètica amb l'apunt d'actualitat, les dades històriques i erudites amb el toc d'unes observacions agudes sobre una Andorra que anava canviant. Va escriure i va llegir les seves glosses quan es deixondia en aquell petit país el *boom* econòmic dels seixanta i setanta. En l'obra de Fontbernat es conjuminen la percepció dels avenços, les novetats i els costums socials amb el testimoniatge d'unes tradicions encara vives. Des d'aquesta perspectiva, aquestes glosses radiofòniques del 1959 són un document providencial d'aquells instants de la transició andorrana devers la modernitat¹.

El qui musicà l'emotiu himne patriòtic de Ventura Gassol, *Catalunya, pàtria nostra*, vint-i-cinc anys després de la seva mort tindrà l'honor de veure com Andorra l'homenatja publicant tot el seu vastíssim *Glossari andorrà*. Les mostres que n'hem donat i el marc en què hem procurat situar-lo volen ésser una breu i modesta introducció a un corpus de glosses que, després del de *Xènius*, és el més extens de Catalunya. Caldria, al final, posar-hi un apèndix amb una tria de les cartes, rebudes o enviades, per mestre Fontbernat i les variades personalitats amb qui va tractar. Hi deu haver cartes amb Séverac, Josep Carner, Lluís Companys, Pompeu Fabra, Josep Irla, Josep Tarradellas. I fóra l'ocasió perquè es diposités a Andorra o a Catalunya el seu arxiu. Fem memòria dels qui ens han precedit en la fidelitat al país, a les lletres, a l'atenció a la gent humil i a una tradició que és el fil que ens enforteix i que ens permet avançar recollint les lliçons del passat.

1. Aquest text i el transcrit anteriorment es troben en la biografia d'Emili Casademont i Comas.